

УДК 378.091-057.86(477):005.94

НЕПЕРЕРВНІСТЬ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ТРИРІВНЕВОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Шама І.П., асистент
кафедри педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

У статті схарактеризовано сутність, мету та шляхи реалізації системи неперервної педагогічної освіти, структуру трирівневої системи вищої освіти в Україні, особливості підготовки майбутніх педагогічних працівників на кожному рівні. Розкрито особливості процесу формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів на етапі здобуття освітнього рівня «бакалавр»; загальнопедагогічної підготовки та формування індивідуального стилю професійної діяльності магістрантів спеціальності «Освітні, педагогічні науки».

Ключові слова: *неперервна педагогічна освіта, трирівнева система освіти, майбутні учителі, індивідуальний стиль педагогічної діяльності.*

В статті раскрыта сутність, цели и пути реализации системы непрерывного педагогического образования, структура трехуровневой системы высшего образования в Украине, особенности подготовки специалистов на каждом уровне. Выявлены особенности процесса формирования индивидуального стиля профессиональной деятельности будущих учителей на этапе получения образовательного уровня «бакалавр»; общепедагогической подготовки и формирования индивидуального стиля профессиональной деятельности магистрантов специальности «Образовательные, педагогические науки».

Ключевые слова: *непрерывное педагогическое образование, трехуровневая система образования, будущие учителя, индивидуальный стиль педагогической деятельности.*

Shama I.P. CONTINUITY OF THE PROCESS OF FORMATION OF THE INDIVIDUAL STYLE OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE TEACHERS IN A THREE-TIER HIGHER EDUCATIONAL SYSTEM IN UKRAINE

The article describes the essence, purpose and ways of the implementation of the system of continuous pedagogical education, the structure of the three-tier higher education system in Ukraine, and the peculiarities of the training of future pedagogical workers at each level. The peculiarities of the process of formation of the individual style of professional activity of future teachers at the stage of obtaining an educational level „Bachelor” are revealed; General pedagogical preparation and formation of the individual style of professional activity of masters of the specialty „Educational, pedagogical sciences”.

Key words: *continuous pedagogical education, three-tier system of education, future teachers, individual style of pedagogical activity.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української держави, спричинений поверненням країни в європейський цивілізаційний простір, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, складні перетворення в усіх сферах життєдіяльності суспільства призвели до реформування системи освіти, зокрема педагогічної. Педагогічна освіта в Україні спрямована на підготовку компетентних, освічених, висококваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, зорієнтованих на особистісний і професійний саморозвиток.

Педагогічна освіта є базовою для будь-якого фахівця, причетного до навчання, виховання, розвитку та соціалізації людини. Рівень педагогічної освіти визначає ефективність у вирішенні професійних завдань вихователя, вчителя, викладача вищого

навчального закладу і системи освіти дорослих [1].

Одним з перспективних напрямків роботи з підготовки висококваліфікованих педагогів є формування індивідуального стилю професійної діяльності як відносно усталеної, індивідуально-специфічної системи особистісних якостей і психолого-педагогічних засобів (методів, прийомів і тактик) педагогічної діяльності, що відрізняється індивідуальною своєрідністю.

Метою розвитку неперервної педагогічної освіти є відтворення людського капіталу та інтелекту суспільства для забезпечення сталого людського розвитку країни через якісну підготовку педагогічних кадрів для всієї сфери освіти, створення ефективної системи підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників на основі поєднання наці-

ональних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечення розвитку педагогів, здатних у процесі постійного вдосконалення здійснювати професійну діяльність на засадах гуманізму, демократії, вільної конкуренції та високих технологій, а також забезпечувати неперервну освіту громадян, здійснюючи практичну реалізацію освітньої політики як пріоритетної функції держави [1]. Неперервність педагогічної освіти забезпечується переходом України до трирівневої системи вищої освіти. У статті 5 Закону України «Про вищу освіту» наголошується, що підготовка фахівців здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти: початковий рівень (короткий цикл); перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень; третій (освітньо-науковий) рівень; науковий рівень [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади теорії та практики педагогічної освіти представлено у працях таких науковців, як О. Антонова, А. Алексюк, О. Дубасенюк, О. Жук, В. Загвязинський, І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Курило, В. Лозова, О. Мороз, О. Пехота, В. Сластьонін, І. Циркун, О. Щербаков та ін. Проблеми розвитку у студентів педагогічних ВНЗ окремих професійних умінь та якостей приділяють увагу О. Бабакіна, В. Борисов, З. Курлянд, С. Лузгін, О. Малихін та ін. Формування професійної компетентності педагога досліджували В. Адольф, В. Бездухов, Ю. Варданян, А. Маркова, А. Хуторської та ін.

Теоретичні і практичні проблеми формування індивідуального стилю професійної діяльності вчителя розкрито у дослідженнях Н. Веригіної, І. Вохмяніної, Ж. Ковалів, А. Маркової, О. Прохорової, Н. Рослякової, Г. Торхової та ін.

Проблемі неперервної професійної освіти присвячено праці українських та зарубіжних науковців (Д. Гайдус, Н. Данилов, І. Зязюн, В. Ігнат'єв, Т. Кисельова, В. Козаков, Л. Коновалова, Л. Корчак, В. Кремень, Л. Лук'янова, Є. Михайлова, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Р. Тимофєєва, О. Торосова та ін.). У колективній монографії за редакцією С. Вітвицької представлено методологічні засади неперервної професійної освіти; розкрито технологічний підхід до підготовки молодших спеціалістів та бакалаврів у професійній освіті; розроблено сучасні технології у підготовці майбутніх учителів та педагогічні технології у системі післядипломної педагогічної освіти [3]. Однак, подальшого дослідження

потребують питання щодо взаємозв'язку та взаємозумовленості неперервності процесу формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів та процесу переходу вищої освіти до триступеневої системи освіти.

Постановка завдання. Мета статті – визначити особливості формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів в умовах трирівневої системи вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індивідуальний стиль педагогічної діяльності – поняття складне, багатогранне, репрезентоване у різних наукових контекстах. Найбільша кількість психолого-педагогічних досліджень з цієї проблеми присвячено вивченню і формуванню професійно значущих якостей особистості педагога, що виявляються в його діяльності. Можна визначити декілька напрямків у розробці досліджуваного феномену: наукові розвідки, що безпосередньо присвячено проблемі розвитку стилю педагогічної діяльності (М. Амінов, Н. Посталюк, О. Савицька, О. Чернічкіна та ін.); наукові праці, виконані на «стику» зі стильовою проблематикою (В. Загвязинський, І. Казимирська, Я. Коломинський, Н. Кузьміна, М. Поташник, В. Сластьонін, І. Циркун та ін.); дослідження прикладного характеру, що пропонують інструментарій для розвитку індивідуальності майбутнього вчителя, його професійної майстерності (І. Вохмяніна, І. Зязюн, Ж. Ковалів, О. Прохорова, Н. Щуркова та ін.).

Ж. Ковалів індивідуальний стиль професійної діяльності вчителя розуміє як своєрідний самопрояв його особистості у педагогічній діяльності через усталену систему засобів та прийомів, що утворюють особистісну систему дій [4, с. 45-46]. О. Прохорова визначає індивідуальний стиль педагогічної діяльності як стійку, особистісно забарвлену систему відносно однорідних способів виконання педагогом операцій, прийомів і дій з метою навчання й виховання учнів на підставі існуючих у них знань, умінь й навичок, яка забезпечує ефективність професійно-педагогічної діяльності при оптимальних особистісних витратах педагога [6, с. 105].

Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів – процес постійний, асинхронний, починається у стінах вищого навчального закладу й вдосконалюється впродовж професійного становлення в умовах неперервної освіти. Неперервна освіта означає процес, який продовжується усе життя; у ньому важливу роль відіграє інтеграція як інди-

відуальних, так і соціальних його аспектів. Освіта, яка є не лише засобом, а й метою розвитку людини, повинна здійснюватися все її життя, охопити собою все суспільство [3, с. 34].

У сучасному світі увага акцентується на освіті не тільки як на результаті засвоєння систематизованих знань, умінь (що само по собі дуже важливо), але й як на процесі накопичення, передачі, перетворення і засвоєння соціального досвіду, на поетапному поступовому оволодінні необхідними навичками. Це можливо при забезпеченні наступності, базового механізму неперервної освіти [7, с. 3]. У цілісній системі неперервної освіти можна виділити ряд взаємопов'язаних і взаємодіючих ступенів, між якими повинна бути здійснена наскрізна вертикальна інтеграція, що забезпечує планомірність і поступальність, нерозривність і цілісність розвитку особистості, спадкоємність її загальної та професійної освіти [7, с. 4].

Наступність – не стільки пристосування вищого ступеня навчання до нижчого, скільки неперервне підтягування рівня нижчого ступеня до вимог вищого. Це передбачає прогностичний підхід до формування змісту навчання на нижчому ступені освіти. Така залежність нижчого ступеня освіти від наступного, вищого називається зворотною. Вона стає однією з важливих умов успішного функціонування системи неперервної освіти [7, с. 15].

Створення освітнього простору неперервної освіти зумовлено сукупністю соціокультурних й особистісно значущих чинників. У процесі формування організаційних структур інституціональної та неінституціональної освіти як компонентів системи неперервної освіти створюється особливий освітній простір – інтегрований простір діяльності, що дозволяє людині у будь-якому віці проектувати й освоювати затребувані нею освітні траєкторії й просуватися в освітній і життєвій стратегії [5, с. 85]. Освіта сучасної людини дискретна й подолання дискретності освітньої траєкторії формальної освіти створюється завдяки становленню й розвитку організаційної культури в усіх організаційно-структурних компонентах системи неперервної освіти. При цьому актуалізується завдання гармонізації соціального, культурного, освітнього та індивідуально-побутового просторів особистості у життєдіяльності [5, с. 88-89].

Неперервна освіта реалізується через: забезпечення наступності змісту та координації освітньо-виховної діяльності на різних ступенях освіти, які функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку осіб для можливого переходу до

наступних ступенів; формування потреби й здатності до самонавчання відповідно до інтелектуальних можливостей особистості; оптимізацію системи перепідготовки працівників і підвищення їхньої кваліфікації; створення інтегрованих навчальних планів та програм; формування й розвиток навчально-науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців [3, с. 35].

Неперервність системи педагогічної освіти виступає як принцип і як умова процесу професійно-особистісного становлення педагога, як умова взаємодії системи педагогічної освіти з макросистемою загальної освіти. Неperервність педагогічної освіти детермінована вимогами компетентісного та особистісно зорієнтованого підходів, реалізацією принципів прогностичності та випереджальності.

Згідно з Законом України «Про вищу освіту» [2] здобуття вищої освіти відбувається на трьох рівнях і передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти. Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності. По закінченню навчального закладу особа здобуває освітньо-професійний ступень «молодший бакалавр». На етапі навчання у педагогічному коледжі, з урахуванням обсягу здобутих знань і навичок, починається процес формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутнього вчителя, який надалі потребує подальшого удосконалення й розвитку.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю. Слід зазначити, що здобути освітній ступінь бакалавра мають право як молодші бакалаври, так і випускники шкіл. У зв'язку з цим, індивідуальний стиль професійної діяльності майбутнього вчителя при вступі до вишу знаходиться на нулі або на найнижчому рівні (у молодших бакалаврів). Щоб розпочати процес його формування і розвитку, на першому курсі навчання студентам пропонується обов'язкова дисципліна «Пропедевтика. Університетська освіта».

Основними завданнями вивчення цього курсу є: свідоме використання студентами

можливостей університетської освіти та розуміння її переваг у сучасних суспільно-економічних умовах; вивчення сутності наукового пізнання, методології; набуття практичних навичок у засвоєнні університетської освіти; розуміння філософсько-соціологічних і культурних проблем освіти; формування навичок соціально-адекватного студента і майбутнього фахівця. Таким чином, у процесі опанування цієї дисципліни студенти починають виробляти індивідуальний стиль навчання, який зумовлено психофізіологічними особливостями особистості, соціокультурними та іншими чинниками; освоюють навички самостійної роботи, організації своєї діяльності, усвідомлюють особливості університетського навчання та адаптуються до нових умов життєдіяльності.

На 2-му і 3-му курсах студенти педагогічних спеціальностей вивчають інтегровану дисципліну «Педагогіка», яка містить загальну педагогіку, історію педагогіки і основи педагогічної майстерності. У процесі вивчення *загальної педагогіки* майбутні вчителі повинні оволодіти системним змістом педагогічних і суміжних з ними наук; оволодіти всіма компонентами педагогічного процесу; сформувати вміння творчо використовувати навчальний матеріал у конкретних умовах педагогічної ситуації з урахуванням відповідних теоретичних положень. Вивчення *історії педагогіки* вирішує такі завдання: формування у студентів системи історико-педагогічних знань; розвиток інтересу до педагогічної науки; озброєння студентів знаннями педагогічного досвіду минулого, практичними та творчими вміннями, що необхідні для ефективно організації педагогічного процесу в умовах сучасного інформаційного середовища; розвиток навичок порівняльного, критичного і творчого аналізу педагогічного досвіду, вміння швидко адаптуватися до змін у світі інформаційних і комунікаційних технологій.

Курс «*Основи педагогічної майстерності*» дає студентам уявлення про цілісну структуру професійної діяльності вчителя; формує педагогічну спрямованість і мислення; допомагає усвідомити й оцінити себе у ролі майбутнього вчителя, розкрити свої здібності і ступінь готовності до педагогічної діяльності; виявляє й коригує за допомогою навчальної групи сформовані в окремих студентів стереотипи професійного спілкування, самооцінку їх шляхом співвідношення з думкою групи; сприяє формуванню гнучкого, індивідуального стилю педагогічного спілкування і діяльності, формує метапредметні якості (наприклад,

культура зовнішнього вигляду вчителя, техніки і виразність мовлення, здатність до самоконтролю й саморегуляції тощо), стимулює до творчого розв'язання практичних завдань. Таким чином, ця потужна теоретична підготовка надає можливості формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів вже у процесі здобуття вищої освіти.

Необхідно зазначити високу ефективність для формування індивідуального стилю педагогічної діяльності навчальних і виробничих практик, які студенти проходять на 2-4 курсах навчання. Метою практичної підготовки є формування професійних навичок в умовах реального педагогічного процесу, де майбутні вчителі знайомляться з навчальною документацією, організацією роботи школи, спостерігають за роботою вчителя, випробують себе в якості вчителя (навчальна та виховна діяльність), аналізують особистість учня та досвід роботи вчителя.

Теоретична і практична підготовка в університеті надають можливість майбутньому вчителю сформувати оптимальний індивідуальний стиль професійної діяльності, який дозволить успішно виконувати свою роботу у майбутньому. Але, як свідчать дослідження, рівень індивідуального стилю педагогічної діяльності навіть у випускників вищів середній або низький. Це пов'язано з низкою чинників, серед яких – низька мотивація до оволодіння обраною професією, низький рівень теоретичної підготовки, розчарування у професії, асинхронність формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів. Вирішити цю проблему можливо шляхом упровадження новітніх освітніх технологій, індивідуалізації навчального процесу.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності. Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти. Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності у неї ступеня бакалавра [2]. С. Вітвицька підкреслює діалектичність процесу підготовки бакалаврів і магістрів, діалектичне поєднання цих двох циклів, їх взаємопроникнення і взаємозумовленість, спадкоємність і наступність. Центральною ідеєю, що поєднує ці ступені освіти, є постійний розвиток, перетворення

освіти на механізм розвитку особистості і суспільства [3, с. 11-12].

Отже, магістерську підготовку за спеціальністю «Освітні, педагогічні науки» можуть пройти бакалаври будь-якої спеціальності. Якщо говорити про наступність бакалаврської і магістерської підготовки у контексті формування індивідуального стилю педагогічної діяльності, то у даному випадку цей взаємозв'язок має суттєві особливості. Якщо бакалавр має технічну або економічну базову освіту, не вивчав педагогічні дисципліни і не проходив педагогічні практики, то рівень сформованості індивідуального стилю педагогічної діяльності у нього буде недостатній. Але у процесі навчання у магістратурі він повинен його сформувати за короткий термін, тому що за результатами підготовки отримує кваліфікацію «Викладач вищих навчальних закладів і університетів». Відповідно, для магістерської підготовки за спеціальністю «Освітні, педагогічні науки» актуалізується проблема загальнопедагогічної підготовки магістрів, які не мають базової педагогічної освіти, створення відповідних умов для цілеспрямованого формування індивідуального стилю педагогічної діяльності. У навчальному плані магістерської підготовки за спеціальністю «Освітні, педагогічні науки» передбачено такі дисципліни педагогічної спрямованості: «Педагогіка і психологія вищої школи» (5 кредитів ECTS), «Моделювання діяльності фахівця» (6 кредитів), «Новітні технології організації навчально-виховного процесу у вищій школі» (6,5 кредитів), «Педагогічна майстерність викладача вищої школи» (6 кредитів), а також науково-педагогічна практика. Вивчення цих дисциплін спрямовано на формування у магістрантів теоретичних знань з педагогіки вищої школи, а також розвиток практичних навичок викладання дисциплін, взаємодії зі студентами у навчально-виховному процесі, дослідницьких умінь. Магістранти з базовою педагогічною освітою, як правило, легше опановують магістерський курс, удосконалюють свою педагогічну майстерність й індивідуальний стиль професійної діяльності. Для інших магістрантів важливими чинниками становлення індивідуального стилю педагогічної діяльності є високий рівень мотивації, організації самостійної роботи, наполегливості при вивченні педагогічних дисциплін і опануванні професії педагога, а також гармонізація професійної життєдіяльності майбутнього викладача як представника професійного співтовариства, як носія професійної свідомості, як фахівця

та як суб'єкта професійної життєдіяльності засобами неперервної освіти.

Висновки. Аналіз сучасних вимог до неперервної освіти, сутнісних характеристик наступності в освітньому просторі вищої освіти дозволив дослідити особливості процесу розвитку неперервної педагогічної освіти, схарактеризувати наступність і неперервність процесу формування індивідуального професійного стилю діяльності майбутніх учителів на етапі бакалаврської і магістерської підготовки. Визначено, що трирівнева система освіти в Україні є засобом реалізації неперервності освіти і постійної професіоналізації фахівців освітньої галузі. Виявлені проблеми підготовки майбутніх учителів на етапі здобуття бакалаврської освіти та загальнопедагогічної підготовки магістрантів спеціальності «Освітні, педагогічні науки» дають підставу для визначення чинників підвищення ефективності процесу формування індивідуального стилю педагогічної діяльності майбутніх учителів та магістрантів з непедагогічною базовою освітою.

Подальшого дослідження потребують педагогічні умови формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів у межах неінституціональної освіти як компоненту неперервної педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/dokumenty/spysok/4487-nakaz-ministerstva-1176-vid-14082013>.
2. Про вищу освіту : Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Інноваційні педагогічні технології у системі неперервної професійної освіти : [монографія] / за ред. С.С. Вітвицької. – Житомир : Полісся, 2015. – 368 с.
4. Ковалів Ж.В. Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Ж.В. Ковалів. – Одеса, 2005. – 207 с.
5. Непрерывное образование в объективе времени : [монографія] / под науч. ред. Н.А. Лобанова, В.Н. Скворцова. – СПб : ЛГУ им. А.С. Пушкина ; Харьков, 2014. – 236 с.
6. Прохорова О.О. Формування індивідуального стилю педагогічної діяльності майбутніх інженерів-педагогів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О.О. Прохорова. – Харків, 2008. – 305 с.
7. Сманцер А.П. Теория и практика реализации преемственности в обучении школьников и студентов / А.П. Сманцер. – Мн. : БГУ, 2013. – 271 с.